

XXII. PÜSPÖKI JELENTÉS

1943. november 25.

Ravasz László zentai gyülekezeti tagokkal beszélget az alsóbaranya-bácsi egyházmegye püspöki vizitációja alkalmával 1943-ban – „Topolya, Zenta, Zombor a visszatérés utáni helyzetüknél fogva fiatal ígéretes gyülekezetek színhelyévé lett.”

Nagyméltóságú Főgondnok Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

A második világháború ötödik évében, az ember- és műveltségpusztítás egyre fokozódó borzalmai között, mivel kezdhethetők beszámolóinkat mással, mint azzal, hogy legelőször is *halottainkról* emlékezünk meg.

Halottak

Egy szimbolikus halottal kezdem, akinek a neve Légió. Nincsenek személyi adatai, egyéni arcvonását is fátyol takarja. Mindenkié és mégis senkié: az a magyar katona, aki feláldozta fiatal életét miérettünk. Gondoljunk a hősi halottakra. Áldjuk nevüket, igyekezzünk méltóknak lenni hozzájuk s vegyük fel gondját reánktestált özvegyeiknek és árváiknak.

A halottak velünk járnak. S amíg velünk jönnek, addig még mindig a miénk mindaz, amit bennük elvesztettünk. Akkor halnak meg másodsor, ha elfeledkezünk róluk. A tavalyi közgyűlésünk után temettük el *Mándy Sámuel*t a felsőbaranyai egyházmegye tiszteletbeli gondnokát és egyik legnagyobb alapítványtevőjét. Mándy Samu a bölcsesség, a tiszta ítélet, a határozott, férfias akarat, az előkelő tartózkodás és embermegbecsülő gondolkozás típusa volt. Nem láttam elfogultnak, kicsinyesnek, nyugtalanak, bizonytalanak soha. De a tanács, amit adott, mindig jó volt, a példa, amit mutatott, mindig követésre méltó, a rokonszenv, amely belőle sugárzott, megtisztelő, s egész egyénisége tiszteletet parancsoló. Emléke legyen áldott.

A solti egyházmegye gondnoki széke is megüresedett. Nincs itt közöttünk *Szabó Géza* mosolygó arca, karcsú alakja, nem halljuk halk beszédjét s benne nem csillog szellemének sok finom szikrája s kedélyének átlátszó mélysége. A vármegye volt dajkája, munkahelye; bástyája, amelyet őrzött, ősi vár, amelyet befutott elbeszélő költészetének repkénye és rózsája. Mindazt, amit ott tanult, gyakorolt, áthozta az egyházi közéletbe is. Sugárzott belőle a baráti szellem, a testvéri segítő készség, a kiegyenlítő szeretet és az embernevelés lehetőségeivel biztató hit. Elköltözése váratlanul jött, még sírját sem tudtuk körülállani. Távolból küldjük feléje kegyeletes tisztelegésünket.

Pátriáchai korban költözött el tőlünk *Végh Béla*, egykor jeles tanácsbíránk. Hűségére, bölcsességére rábízhattuk magunkat és ügyeinket. Szerény volt, hallgatott, dolgozott és mindenkinek javát akarta. Felsőbaranya egyházi életében kiemelkedő helyet foglalt el *Szűcs Ernő*, s ezért tett az egyházkerület tanácsbírája is. Kiváló jogi tudása sokszor igazított el nehéz kérdések között is, gondolkozásának és erkölcsi felfogásának egyenessége, tisztasága és puritánsága nagy fegyelmező erőt jelentett s épen ezért mindig jótéteménynek számított a viszonylagosságok, és bizonytalanságok mai világában.

Váratlanul távozott el közülünk *Kathona Margit*, a halasi polgári leányiskola igazgatója. Iskolája vezetését nagyon nehéz körülmények közt vette át, nem annyira szíve vágyainak, mint inkább a parancsoló kötelességnek és a közszükségnek engedve. Szolgálat a lelkiismeretességnek és az odaadásnak vonzó példáját mutatta s így él tovább előjáróinak, kartársainak és tanítványainak hálás emlékezetében is.

Ez az esztendő vitte el 78 éves korában *Bilkei Pap István-t* teológiai akadémiánk kiérdemesült gyakorlati teológiai professzorát, egykori bölcs tanácsbíránkat, hűséges és gondos pénztárnokunkat, a magyar református egyház megújulásának egyik legrokonszenvesebb és legértékesebb alakját. Nem győztük csodálni szellemének azt az üde frissességét, amely egész életén át soha el nem fáradó érdeklődéssel fordult személyek, sorsok, problémák felé; azt az olthatatlan, szent kíváncsiságot, amellyel Isten nyomdokainak elrejtett és nyilvánvaló útjait kutatta. Öregségében épen olyan rugalmasan megismer-

kedett új nagy teológiai rendszerekkel, mint ahogy fiatalságában kész és érett ítéletet tudott mondani elméleti és gyakorlati kérdésekről egyaránt. Ez áhítatos, fáradhatatlan kérdezősködés mellett jellemezte őt az az ösztönös biztonság, amellyel mindig megtalálta a helyes utat úgy is mint tudós, úgy is mint egyházépítő. Nem lett martaléka túlzásoknak. Nem volt hajthatatlan és konok; a kiegyenlítésre és az összefogásra volt berendezve, az aristotelesi *to meson*¹ volt az útiránya. Pártharcokba nem keveredett, csoportok nem tudták lefoglalni, mindenkinek tudott szolgálni és mindenki barátjának érezhette. Ebben a magatartásában nagy segítsége volt, hogy szaktudománya: a gyakorlat elmélete, sohasem szakadt el az egyházépítéstől: az elmélet gyakorlatától. Lényétől távol állott minden, ami nem épített. Nem szerette a túlhajtott vitát, az elvek egyoldalúságát, az Isten országáért való erőszakoskodást, a boanergesi² tűzgyújtásokat. De nem írt le soha egy sort, nem tett soha olyan nyilatkozatot, soha olyan lépésre nem volt rábírható, amelyikből ne az egyház lelki értelme, ne a magyar ébredés ügyének élőmenetele származott volna. Hirtelen távozott, észrevétlenül, mint a májusi zápor reánk hagyva azt a sok áldást, amit egyénisége és szolgálata hozott.

Nem a dunamelléki egyházkerület magasabb testülete között világoskodott, de fényét az egész országra hintette szikrázó gazdagsággal, szívvidító, vagy félelmes lobogással: *Hegedűs Lóránt*. Egy magyar politikus és közíró, aki bibliával a kezében széjjeljár az országban és bátran bizonyosságot tesz arról, hogy az evangélium Istennek ereje minden hívőnek üdvösségére: annyira református jelenség és olyan nagy szolgálatot tesz, hogy emlékezetét hálás szívvel kell feljegyezni. Valaha Ráday Pál, Ecsedi Báthori István, Bethlen Kata voltak a magyar reformátusság laikus igehirdetői; a XX. század első harmadának borús, izgatott levegőjében cikázó fényei és árnyékai között Hegedűs Lóránt borús, nyugtalan fénnel és árnyékkal cikázó szelleme követte az ősi példát.

A dunáninnyi evangélikus egyházkerület szelídlelkű püspöke *Kardos Gyula* alig egy évi hű szolgálat után hirtelen elment a minden élők útján. Távozása nekünk is veszteség, mint ahogy szolgálata a hű barát és jószomszéd átsugárzó erejénél fogva, reánk nézve is áldás volt.

Végül elkiáltunk itt drága neveket – búcsúzásul – kedves lelkipásztortársaink után, akik közülünk az idén hazatértek. *Dr. Vass Vince* kecskeméti lelkipásztor, nemzedékének egyik legkészsültebb és legáldottabb igehirdetője; *Pápay István*, a fáradt csabdi lelkész, aki sokat tanult és sokat szenvedett; *Koncz Antal* kémesi, *Fejes György* ráckevei, *Gulyás Kornél* zámolyi nyugalmazott lelkészek, kik hosszú és fárasztó szolgálat után megtértek a lelkek felvigyázójához és pásztorához.

Akik mennek

Elbúcsúzunk *Jékely Lajos* tanügyi főtanácsostól, a Baár–Madas leánynevelőintézet igazgatójától. Finom lelkét nagyon megviselte a mai időkben az ország egyik legnagyobb intézetének a vezetésével járó munka és gond. Teljes szolgálati idejének kitöltése előtt kellett nyugalomba bocsátani őt azoknak, akik szolgálatát nélkülözhetetlennek tartották s drága egészségéért baráti szívvel aggódtak. Áprily Lajos neve ott ragyog a magyar irodalomtörténetben. De mellette ne feledkezzünk meg Jékely Lajosnak, a kitűnő tanítónak, istenáldotta pedagógusnak és önfeláldozó iskolavezetőnek a nevére sem. Ha a Baár–Madas, érdekét hátratéve lemond Jékely Lajosról, ezt azért is teszi, hogy Áprily Lajos neve egy-két sugárszállal fényesebb, irodalmi működése új művekkel gazdagabb legyen.

¹ középfogalom, -értelem

² utalás arra, hogy Jézus Jakab és János apostoloknak, feltehetőleg heveskedő természetük miatt a Boanergész, mennydörgés fiai, nevet adta (Mk 3,17)

Az egész magyar református egyház követte a Mózes szavát: „az ősz ember előtt kelj fel és a vén ember orcáját becsüld meg”, (III. Móz. 19. 32.), amikor *Medgyasszay Vince* dunántúli püspök csöndesen félreállt helyéről, mert elérte a törvényadta korhatárt. Teljes testi és lelki erejének birtokában, egész egyházkerület- hálájától és rokonszenvétől kísérvé, maga után nagy szolgálatának emlékét s eltávozásának példaadó erkölcsi tanítását hagyva, távozott el közülünk.

A múlt kerületi közgyűlésen még nem tudtuk a bácskai német egyházmegyét visszakebelezni, mert a szervezetre vonatkozó végső megállapodások még nem jöttek létre. Ez a kerületi gyűlés után néhány hónap múlva minden nehézség nélkül megtörtént. 1943. január 1-e óta egy test velünk a bácskai német egyházmegye, a mi régi, kedves német gyülekezeteink egyházi szervezete. Jól esett volna, ha most az egyházmegye élén üdvözölhetném azt a férfit, aki az elmúlt jugoszláviai időszak alatt is vezetője volt a délvidéki német gyülekezeteknek, aki a visszatérés és átszervezés művét is végrehajtotta: *Weimann Péter* újverbászi lelkipásztort. Ezelőtt harmincöt esztendővel a kolozsvári teológiai fakultáson nekem, mint kezdő tanárnak ő volt egyik legjelesebb tanítványom. Azóta nem találkoztam vele, mint közvetlen munkatárssal, csak most, mikor Délvidék hazatért. De ő tovább nem volt hajlandó viselni az esperesi tisztséget s így e pillanatban, mielőtt még üdvözölhetjük volna, búcsút kell vennünk tőle. A belső kapcsolatok láthatatlanok és tartósak, a külső kapcsolatok láthatók ugyan, de változékonyak, mi pedig azért vagyunk itt, hogy az apostol szerint: ne a láthatókra, hanem a láthatatlanokra nézzünk.

Akik jönnek

A dunamelléki egyházkerület atyai hajlékából nemcsak távoznak a nagy család tagjai, hanem jönnek is. Legelső renden köszöntöm a bácskai német egyházmegyét és annak elnökségét *Jung Keresztély* esperes és *dr. Krenrich János* gondnok urat. Akárcsak a múltban bármikor, most is teljes szabadsággal ápolhatják és fejleszthetik német református testvéreink nemzeti műveltségüket és népi jellegüket. E szolgálat közben a legbensőbb testvéri kapcsolatban élhetnek mivelünk azonegy reformáció gyermekeivel. Közös múltunk kezesség arra, hogy a jövőben is szerethetjük és szolgálhatjuk egymást az Ige és a Szent Lélek közösségében.

Magyarországi református egyház püspökei között elfoglalta helyét *Györy Elemér* dunántúli püspök úr is. Szeretettel, bizalommal fogadjuk, mint akit szívünkbe már régen befogadtunk. Ismerjük azt a lelket, amely vezette, azokat a szolgálatokat, amelyeket végzett, érezzük igaz és jó szívének melegét és erejét, megáldjuk tehát megérkezését: Áldott, aki jött az Úrnak nevében!

A pesti egyházmegye gondnoki székében szívből üdvözöljük *gróf Teleki László* urat, az egyházmegye új gondnokát. Nemcsak abban gyönyörködik a lelkünk, hogy az áldottemlékű édesapának fiát az egész egyházmegye ritka egyhangúsággal ülteti üresen hagyott székébe; nemcsak azt találjuk hagyományosan szépnek, hogy egy fiatal Teleki ismét a magyar református egyház szolgálatára kötelezte el magát; hanem az tölt el örömmel és jóreménységgel, hogy benne egy olyan férfiú kerül egyházalkotmányunk egyik díszes polcára, aki egyéniségében és eddigi életében az egyházi szolgálatnak egy új típusát mutatta fel: nem közjogi, egyházpolitikai és kormányzati szolgálatokkal szerzett érdemek ajánlották, hanem az a missziói munka, amelyet kora ifjúságától kezdve végzett Isten országa terjesztésére és a lelki egyház kiépítésére. Vasárnapi iskolában tanított, gyülekezeti énekkart szervezett és vezetett, cserkészfiúkkal táborozott, ifjúsági imaórákon részt vett s ugyanakkor nagy bölcseséggel, kiváló diplomáciai ügyességgel tudott állam és egyház előtt országos fontosságú, nehéz ügyeket képviselni. Tudjuk, hogy neki az egyházi munka nem kenyérkereset, nem pálya, hanem alázatos és áldozatos szolgálat s ezért talán nem mondok többet a szokottnál és elégnél, ha e percben bizalmunk mellett szeretetünket

hangsúlyozom s reménykedéseink szép napján azt is megköszönöm, amit eddig is gyülekezetében és ismeretlen őrhelyeken bizonyosságul tett és például adott.

Köszöntés

A kecskeméti egyházközség megemlékezett a tanítóképzőintézet fennállásának és *Hetessy Kálmán dr.* kecskeméti lelkipásztori szolgálatának huszonöt esztendejéről. Résztvettem ezen az ünnepen, hogy megszorítsam kezét annak a férfiúnak, aki Istentől vett nagy talentumaiból annyit adott a kecskeméti gyülekezetnek és iskoláinak és az egész egyházkerületnek. A magyar református egyház belső történetéhez mindig hozzátartozik az a nagy munka, amit Hetessy Kálmán és munkatársai végeztek Kecskeméten az igazi gyülekezeti élet kialakítására.

Szívből köszöntjük *Raffay Sándor* püspök urat püspöki szolgálatának huszonötödik, budapesti lelkipásztori szolgálatának harmincötödik évfordulóján, s megköszönjük mindazt a világosságot és jó példát, amit az evangéliumi egyházaknak adott s amivel minket is gazdagabbá tett.

Szívből köszöntjük *dr. Mesterházy Ernő* urat a dunántúli egyházkerület felügyelőjét, felügyelői szolgálata huszadik évfordulóján. Hűség, bátorság, szelídség, jóság ékesítette minden szavát és cselekedetét, küldjük feléje meleg testvéri köszöntésünket.

Az evangélikus egyház egyetemes felügyelőjét *báró Radvánszky Albert* urat, a magyar országgyűlés koronaórré választotta. Minden evangéliumi keresztyén ember őriz egy drága koronát, azt, amelyikről a Jelenések Könyve így beszél: tartsd meg, ami nálad van, hogy senki el ne vegye a te koronádat. De a koronaóri állás a magyar közjognak egy olyan díszes méltósága, amelyben Radvánszky Albert bárót tudnunk mindnyájunkra nézve öröm és elégtétel, mert e választásból a legnemesebb szolgálatnak: az evangéliumi egyházi szolgálatnak a megbecsülését érezzük ki.

Vitéz *dr. Bogár János* és vitéz *Komáromi János* lelkipásztorokat Főméltóságú Kormányzó Úr kitüntette, ugyanakkor pedig Bogár Jánosnak a keleti hadsereg főparancsnoka hadrakelt katonáink lelki gondozása terén önzetlenül teljesített kiváló szolgálatáért különleges dicsérő elismerését nyilvánította. Kissé megfáradott öreg szolgára hullott felülről fény azzal, hogy Kormányzó Urunk *Lukácsy Imre* dunavecsei nyugalmazott lelkipásztort Signum Laudissal³ tüntette ki.

Ökumenikus kapcsolatok

A háború darabokra tépte az emberiséget. Népek és nemzetek halálos gyűlölettel irtják és pusztítják egymást. Ilyen világban darabokra török a Krisztus egyházának látható szervezete is. Immár ötödik éve, hogy azonagy hitnek gyermekei nem tudnak egymásról semmit, mintha más-más bolygón élnének. Annál fontosabb és sürgősebb feladat, hogy a Krisztus egyházának egyetemességét minden erővel szolgáljuk a jelenlegi lehetőségek között. Két irányban történhetik ez meg. Gondosan fel kell használnunk minden kapcsolatot, ami még felhasználható az egyházak nemzetközi érintkezésének továbbfejlesztésére. Erre szolgál egyrészt a Genfben székelő Egyetemes Egyház Tanács felépítése, másrészt a főként német nyelvterületen eddig is szép munkát végzett Protestáns Világszövetség. Református egyházunknak módja volt mind a két kapcsolatot személyes érintkezés formájában is ápolni. Másik tennivalónk az, hogy magunk között, saját portánkon, építsük ki az egyházak gyakorlati munkaközösségét. Ezt szolgálja az a vállalkozás, mely az ökumenikus egyháztanács magyarországi fiókja címén együttműködésre

³ I. Ferenc József által alapított magas szintű katonai kitüntetés, amelynek a két világháború közötti időszakban polgári változata is lett

hívja a Krisztusban, mint megváltó Istenben hívó egyházakat. Ezek közül a református és evangélikus egyház már megalakította a magyarországi ökumenikus tanácsot és várja, hogy kiegészüljön a többi olyan egyházzal is, amely tagja a genfi központnak.

Az egyház nem űz napi politikát. A háborúba nem avatkozik bele sem politikával, sem propagandával. Feladata az, hogy ennek a világnak Isten Igéjét hirdesse és feltárja azokat az örökkévaló erkölcsi és lelki törvényeket, amelyen az istenszerű élet felépül. Ezt az üzenetet hirdeti akkor is, ha a világi hatalom bele akarja fojtani a szót, de hirdeti akkor is, ha senki sem törődik vele és ügyet sem vetnek reá az emberek. Míg a Krisztus egyháza végzi a mai időkben azt a nagy hivatást, hogy szemünk elé állítsa a kegyelmi világnak nagy tényeit, romolhatatlan alapjait és mindenha érvényes törvényeit: rá kell mutatnia azokra az akadályokra is, amelyek az emberhez, mint Isten gyermekéhez méltó élet megépíttetését hátráltatni, vagy megghiúsítani igyekeznek. Rá kell mutatnia az akadályok ősforrására, az *emberi bűnre*. De hirdetnie kell ugyanakkor azt is, hogy az isteni kegyelem mindenre elégséges erő és az egyetlen út a menekvésre. Természetes, hogy minden háborúba sodródott nép igehirdetői kötelességüknek tartják saját népük erkölcsi erejét fokozni, a megpróbáltatásokban és a szenvedésekben vigasztalással szolgálni, de úgy, hogy az erkölcsi erő forrása és a vigasztalások kútfeje mindig az egy közös és oszthatatlan Krisztus és a benne testté lett irgalom legyen. Ezért az igehirdető, amikor korának és népének létharcában az örök profétizmus szolgálatát végzi, előre építi az utat arra, hogy hasonló lélektől vezetett ellenfeivel egykor a Krisztus keresztyje alatt találkozzék. Hangsúlyozni kell tehát minden túlzó egyoldalúsággal szemben, amely úgy képzei el, hogy Isten egy népnek az eszköze és párthíve, azt, hogy profétai szolgálatunk nemzeti jellege nemcsak hogy nem tagadhatja meg az egyetemesség és emberiség isteni törvényeit, hanem épen az egyetlen és közös Istenből származtatja az egyetlen közös emberit és ennek rendeli alá a nemzetit és a népit. Viszont csak az egyetemességre figyelő, Istennek a nemzetiben és népiben jelentkező rendelkezései tudomásul nem vevő ökumenicitással szemben hangsúlyoznunk kell, hogy az Ige most és itt, a konkrét embernek, a népiség és a nemzeti mivolt isteni rendjébe sorsszerűen beillesztett embernek szól, tehát nincs olyan evangélium a világon, amely a gyakorlatban hazai- és nemzetárulást kívánna meg. Mi azt akarjuk, hogy a szembenálló népek mielőbb találkozzanak a békés munka mezején, de ott is, akkor is, magyarokként akarunk megjelenni.

A keresztyén egyetemesség gondolata kötelességünkkel teszi azt is, hogy az egymástól eltávolodott, vagy egymással épen szemben álló egyházak közeledjenek egymás felé. Mennyire mélyen gyökerezik e közeledés utáni vágy a magyar társadalomban, megmutatta egy pár komoly és meleg nyilatkozat, amelyet a magyar egyházak egynémely vezetője váltott egymással a lelki egységről és együttműködésről. Épen az volt a baj, hogy a vágy erősebb, mint a lehetőség, és sokan azt hitték, hogy valamit célul tűzni ki annyi, mint már el is érni.

Mindaddig, amíg a kérdés úgy van feltéve, hogy vagy az evangéliumi protestantizmus térjen vissza a katolicizmus kebelébe, vagy a katolikus keresztyénség vegye át a reformáció alapelveit, az egész kérdés tökéletesen reménytelen, jámbor utópiánál nem egyéb. Ha azonban úgy van feltéve a kérdés: az egyházak közötti feszültségből mennyi a megokolatlan, mennyi a felesleges; hogyan lehetne ezt a feszültséget a szembenálló fél felfogásának és helyzetének jobb megismerésével csökkenteni; miféle eszközöket lehetne találni, amelyek az egyházak dogmatikai jellegének teljes fenntartásával, közös gyakorlati magatartást biztosítanak bizonyos közös kérdésekkel, igényekkel és fenyegetésekkel kapcsolatban; végül hogyan lehetne nemzedékünk figyelmét rendszeresen arra terelni, hogy az egész keresztyénségnek közös tartalmi vonásait ismerjük meg és a történelmi fejleményeket ne csak a magunk dogmatikai álláspontjáról, hanem az illető történelmi fejlemény belső logikájából és szellemiségéből

igyekezzünk megérteni: egész emberöltőkre való pozitív munkát és kézzelfogható feladatot kapnánk, amellyel az egyházak közötti közeledés útját egyengethetnék. És ha ezt megtetéznék azzal, hogy mind több és több ember lépne be abba az imádság-közösségbe, amely a keresztyén anyaszentegyház látható egységének helyreállításáért könyörög, azt hiszem, sokban hozzájárulhatnánk egy olyan légkör kialakításához, amely egy csomó kínos feszültségtől megszabadult és megszabadít. Ezeket el kell mondanom, még ha vele azt kockáztatom is, hogy egyrészt saját népem megalkuvással vádol, a másik fél pedig nyilatkozatomat missziói eredmények aprópénzére kívánja felváltani, annak a hirdetésével: térj vissza jámbor lélek az elhagyott egyházba, mert már a protestáns egyházak vezetői is visszatérőben vannak. Tanúságot kell tennem arról is, hogy ez a szolgálat még mindig csak örömet okozott nekem s megdagadított olyan fennkölt lelkek megnyilatkozásaival, aminők ezt a mozgalmat a túlsó oldalon vezették. Első renden a pannonhalmi főapát úr Őnagyméltóságára gondolok.

Egyház és állam

Magyarországon az egyház és az állam élete összeszövődött és többé-kevésbé áthatja egymást. Ebből az következik, hogy mindig lehet beszélni és mindig is kell beszélni ennek a viszonynak változásairól. Ha az állam pontosan csak azt teszi az egyházzal ma, amit tegnap tett, már ezzel is lényegesen érinti életét, mintha támadná vagy emelné. Vagyis az államnak az egyház iránt való jóindulata szükséges, hogy állandóan friss, egyenletesen haladó s a körülményekhez alkalmazott gondoskodás legyen. Ha az állam saját tisztviselőinek anyagi helyzetét javítja, rögtön időszerűvé válik az egyház szolgálatában álló tisztviselők megfelelő segélyezése is; ha az állam saját gazdálkodásának következményeit eleve nem mérlegeli az egyház szempontjából is, észrevétlenül is súlyos károkat okozhat az egyháznak. Itt van például a háborús pótlékolás kérdésében az állami tisztviselők adókedvezményének ügye az egyházi tisztviselőkre való vonatkozás szempontjából. Ha az egyházi tisztviselők nem kapnak az állami tisztviselők adókedvezményének megfelelő kárpótlást, már előállt a rikító egyenlőtlenség az egyházi és állami tisztviselők javadalma között. Másik példa: a terménybeszolgáltatás szigorú keresztülvitele az egyház szempontjából azzal a súlyos következménnyel jár, hogy a századok óta kialakult és megnyugtatónak bizonyult gabonagazdálkodás pilléreit széttöri, a híveket kényszerítvén, ne természetben, hanem készpénzzel fizessék az eredetileg terményben megállapított adót. Ezzel a gyülekezetek takarékmagtárai máról-holnapra szétzilálódnak s a kis, szorgalmas közösségeknek nagy szociális és gazdasági kárt okoznak. Az állam a rendkívül felemelt közadót pótdó formájában számolja el s ebből az következik, hogy az együttes kezelésben levő adózásnál az egyházi adó eddigi értékének felénél kisebb összegére zsugorodott, az egyenletesen fejlődő, illetve a szükséghez alkalmazkodó állami adóhoz mérve. Az állam adóalanyait nem valami tiszta önzetlenségből, hanem a saját gyapjúsüretének biztosítása céljából, sokszor úgy védelmezi, hogy ezáltal maga az egyház sorvad el és válik képtelenné hivatásának a teljesítésére.

Jóleső elégtétellel állapítjuk meg, hogy végre az államkormány a kántori javadalmat a tanítói javadalomtól különválasztotta s most már nem jelent büntetést a tanítóra nézve az, ha egyházában kántori szolgálatokat is végez. Még csak azt kérjük, hogy a törvény végrehajtásánál is legyen méltányos s a kántori fizetést a helyi javadalom felénél kisebb összegben ne állapítsa meg.

Az állammal való kapcsolatunk okozta azt is, hogy szeptemberben és októberben, jobb meggyőződésünk ellenére, zárva kellett tartanunk az iskolákat, s ölhett kézzel kellett néznünk azt a mérhetetlen pedagógiai kárt, amit a mesterségesen előidézett iskolakerülés okozott. Már az első napokban felhívtam az érdekelt iskolák igazgatóit: dolgozzanak ki tervet a tanároknak és tanulóknak a kényszerszünet

alatti rendszeres és eredménnyel biztató foglalkoztatására. Örömmel állapítom meg, hogy iskoláink ezen a téren példaadó leleménnyel, önzetlenséggel jártak el.

Rá kell mutatnom arra, hogy az egyházi és állami joggyakorlat nincs összhangba hozva az anyakönyvi igazgatás bizonyos részein, főképen azokon, amelyek az áttérésekkel vannak kapcsolatban. E téren az egyházat terheli a felelősség.

Az áttérések keresztülvitelére, anyakönyvi feljegyzéseire nem fordítottunk kellő gondot s így nemcsak különféle gyakorlat alakult ki, de az ellenőrizhetetlen és egyéni felfogásoktól függő eljárásoknak kúsza összevisszasága sok kísértésre adott alkalmat, míhelyt az áttérés formális igazolása olyan közjogi ténykedéssé vált, amelytől egyének és családok vagyona és élete függött. A zsidótörvények természetes következményeire gondolok. Mivel a világi törvény kifejezetten nem intézkedik s az egyházi törvényalkotás is csak 1943. júl. 1-től intézkedik afelől, hogy zsidó felekezettől áttérőt csak a lakása szerint illetékes keresztyén lelkipásztor vehet át, a lassan kialakuló gyakorlat pedig évtizedek óta kitaposta azt az ösvényt, hogy az áttérést szabadon választott gyülekezetek lelkipásztora bonyolították le: ne csodálkozzunk rajta, ha a legutóbbi idők roppant nyomása alatt nem egyszer megtörtént, hogy a parochiális jog figyelmen kívül hagyásával pásztori vagy egyéb kapcsolatok döntöttek afelől, hogy kit melyik gyülekezet lelkipásztora vegyen át. Ha az ilyen lelkipásztorok megsértették az egyház szentségét és a keresztség sákramentumát azzal, hogy boldog-boldogtalannak kiszolgáltatták a Krisztus testéhez való tartozást igazoló okiratot komoly előkészület és a további keresztyén élet biztosítása nélkül s mindekért szokatlanul magas stóladíjat fogadlak el: elveszik méltó büntetésüket. De mindennél fontosabb dolog, hogy az áttérések ügyét szabályozó zsinati rendelkezést olyan utasításokkal egészítsünk ki, amelyek az itt említett részletkérdéseket is szabályozzák.

A leventemozgalom egyre nagyobb méreteket ölt s lassanként az ország legnagyobb köznevelési vállalkozásává hatalmasodik. Nem győzöm eléggé hangsúlyozni, hogy igazi neveléssé csak akkor válik, ha *igazi nevelők* foglalkoznak benne az ifjúsággal. Igazi nevelőket pedig csak a nagy valláserkölcsei közösségek, vagy egyházak közreműködésével lehet találni. Tehát a levente-ügyre életkérdés az egyházak teljes erkölcsi támogatásának biztosítása. Ugyanakkor újra meg újra buzdítom lelkipásztorainkat, tanítóinkat minden rendű és rangú egyházi nevelőnket, hogy a levente ifjúság vallásos nevelésére intézményesen biztosított alkalmakat minden erejükben használják ki s kövessenek el mindent, hogy a leventeszolgálatban református egyházunk evangéliumi szelleme, világossága, autonóm erkölcsisége és férfias fegyelme érvényesüljön. Ha valahol panaszra van ok, ne nyeljék le a keserűséget, hogy az benn a lelkek mélyén fokozza a bizalmatlanságot és nyugtalanságot, hanem álljanak elé őszinte szóval jóakarattal segítő készséggel kérjenek orvoslást és hassanak oda, hogy az eredményes legyen. Ezt reméljük a levente-lelkészi szolgálat intézményes kiépítésétől. Köszönetet mondok ezért a gondolatért a leventeintézmény felelős vezetőinek, ugyanakkor pedig a munkábaálló pásztorokat buzdítom, hogy kivételesen nagy felelősséget és páratlan alkalmat jelentő szolgálatukat teljes odaadással végezzék.

Állami életünk stílusa az utóbbi évtizedek alatt észrevétlenül átalakult. A jogállam szükségállammá lett. Ez a gyakorlatban állami mindenhatóságot jelent. Ha az egyház ilyen féllal való kapcsolatban meg akarja tartani intézményes önállóságát és Istentől rendelt függetlenségét, kénytelen maga is egységesen irányított, pontosan működő igazgatásra térni át. Továbbá az állam szociálizálásával együtt jár az, hogy az egyháztól is egységes, nagyvonalú szociális szolgálatot várnak, mert különben kiveszik kezéből tulajdon híveit. Mindez azt parancsolja, hogy az egyház egységesen intézze ifjúsága nevelését, a női munkaszolgálat kiépítését, a szociális kérdések előkészítését, egyszóval az egyház a maga szociális szolgálatában központból irányított egységes szervezetként vegyen részt a nemzetépítés nagy versenyében.

Magától értetődő az is, hogy az egyház a maga missziói munkája mellett kialakít egy olyan felvilágosító, gyűjtő, szervező szolgálatot, mondhatnám evangéliumi propagandát, amely ismét csak akkor hathatós, ha egységes gondolatokat egységes módszerekkel tesz közönséggé. Ha tehát az egyház hű Urához, s hivatását a mai világban igyekszik betölteni: kénytelen az élet érdekéből központosulni, egységesülni. Ez a jelenség az, amit sokan *centralizációnak* neveznek és elítélnék. Én is elítélném, ha hatalmi törekvéseket és egyéni becsvágyat látnék benne. De szükségesnek tartom akkor, ha a centralizáció gyökerében a gyülekezet autonóm lelki életének kiépítésére, a gyülekezetben lappangó erők felszabadítására, a megelevenedett gyülekezetek kisugárzó erejének összefogására és egységes felhasználására vonatkozik. A gyülekezeti elv és a centralizáció együtt adják az ébredő modern egyháznak, Krisztus örök egyháznak ismertető jelét s ezért rosszul cselekszik, aki egyiket a másik ellen jelszóképen kijátszódja, akár úgy, hogy a gyülekezeti elv alapján elítéli a központosító keretek kiépítését, akár úgy, hogy központosítást űz a gyülekezeti elv valóban „központi” jelentőségének figyelmen kívül hagyásával.

Szolgálataim

1942. november 21. Mándy Samu temetése. 22. Cserkész nagytanács alakuló ülése. 23. Betegnek úrvacsorát osztottam. 24. Pester Lloyd kormányzóbizottságának gyűlése. A Nemzeti Munkaközpontban bemutató est. 25. Belügyminiszter úr helyettesével tárgyalás. 26. Franklin Társulat Irodalmi tanácsának ülésén elnököltem. 27. Közellátási miniszternél látogatás.

December 3. Tomcsányi államtitkárnál megbeszélés. 5. Utazás Marosvásárhelyre. 6. Marosvásárhelyt prédikáltam, este a Darányi Kálmán Diákház estélyén előadást tartottam; beszéltem az ifjúsághoz. 7–8. Ref. Élet konferenciáját vezettem. Záróbeszéd Marosvásárhelyen. 9. Désen a domokosi templom javára rendezett egyházi hangversenyen előadást tartottam. 11. Utazás Debrecenbe, ahol 12-én egyházi hangverseny keretében beszédet mondtam: A jótett három arca. 13. Prédikáció a debreceni egyetemi templomban. 14. Akadémia igazgatósági ülésén vettem részt. 15. Felsőház ülésén vettem részt. 16. Kecskeméti Jogakadémia kormányzó bizottságának ülése. 16. Elnökségi tanács. 17. Konventi bírósági ülés. Franklin Társulat Irodalmi Tanácsa. 18. Felsőházi ülés, Koronaőr választás. 20. Lórántffy diakonisszák szentelése a Kálvintéri templomban. 22. Szeretetszövetség gyűlése. 25. Rádiósistentisztelet a Kálvin-téri templomban, prédikáltam. 27. Rádiósistentisztelet, prédikáltam. 28. Ref. Élet kft. gyűlés. 29. Pongráczné Antos Anna temetése. 31. Rádiófelolvasás: Szükség és lehetőség.

Január 1. Rádiósistentiszteleten prédikáltam. 3. Eskettem. 4. Hegedűs Lóránt temetésén szolgáltam. 11. Eskettem. 12. Ehker.⁴ esperesi értekezlet, d. u. ehkr. missziói értekezlet. 13. Ehker. missziói értekezlet. 15. Szathmáry Sándorné curatorium ülése. 16. Esküvőn szolgáltam, d. u. a képviselőházban finn képviselőházi elnök, külföldi vendég tiszteletére tartott teán vettem részt. 17. Kereszteltem. 18. Miniszterelnökségen ebéd finn vendégek tiszteletére. 20. Rádióanal hangfelvételen, d. u. Nemzeti Casino választmányi ülése. 23. Franklin Irod. Tanács ülése. 23. A Honvédelmi miniszter úrnál tárgyalás. 25. Külügyi Társaság elnöki tanácsülése, d. u. Akadémia. 26. Kálvin-téri férfikörben előadás: Az egyházak és a keresztyénség. 28. Konventi elnökség tárgyalása a miniszterelnök úrral 29–30. Lelkészképesítő vizsgák. 31. Rádiósistentiszteleten prédikáltam, d. u. Orsz. Kaszinó közgyűlésén vettem részt.

Február 1. Elnökségi megbeszélés a konventen. 2. Jó Pásztor bizottság ülése. 4. Akadémiai igazgatótanács ülése. 5. Szathmáryné Alapítvány curatorium ülésén elnököltem. 6. Eskettem. 7. Prédikáltam rádiósistentiszteleten. 8. Akadémia ülése. 10. Magyar Tudományos Intézet Baráti Szövetségének ülésén

⁴ egyházkerületi

vettem részt. 12. Ezüstlakodalmon szolgáltam. 14. Nagykőrösön prédikáltam, d. u. Darányi Diákház ünnepélyén beszéltem. 15. Radvánszky Albertné temetése. Konventi ifjúsági albizottsági ülés. 16. D. e. és d. u. konventi tankönyvügyi biz. ülés. 17. Konventi énekeskönyvügyi biz., tankönyvügyi biz. és tanügyi bizottsági ülés, d. u. pester Lloyd ülés, majd látogatás Kelemen Krizosztomnál. 18. Konventi elnökségi tanács ülése, ORLE⁵ értekezlet, külügyi biz. ülése, tanya- és szórványbiz. ülése, d. u. énekügyi konferencia. 19. Konventi missziói bizottság ülése. Felsőház. 21. Rádiósistentisztelet, prédikáltam. 22. Johann Béla államtitkárnál megbeszélés Bethesda-ügyében. 23. Fáy Istvánnál megbeszélés. 24. S. D. G. filmbemutató. 25. Franklin Irodalmi Tanács. 26. Betegnek úrvacsoraosztás. Megbeszélés gróf Bethlen Istvánnal.

Március 4. Egyesült Keresztyén Liga ülése. Magyar Nevelő Társasággal Kormányzó Úrnál kihallgatáson. 6. Keresztyén Liga estélyén előadást tartottam. 8. Filadelfia Diakonissza Intézet ügyében Lamotte Károlynál megbeszélés. 11. Ökumenikus értekezlet, d. u. Darányi Diákház ünnepi estje a Művelődés Házában, előadást tartottam. 14. Rádiósistentiszteleten prédikáltam. 15. Rádiósistentiszteleten prédikáltam. 16. Esküvőn szolgáltam. 17. Nemzeti Kaszinó ülése. Prot. Irodalmi Társ. ülése. József Ferenc főhercegnél látogató. 18. Franklin Irodalmi Tanács. 19. Lórántffy igazgató tanács ülésén elnököltem. Hivatali látogatások. 21. Rádiósistentiszteleten szolgáltam. Temettem. 22. A Magyar Nevelő Társaság értekezlete a Nemzeti Ligában. 24. Győry Elemér püspöktársamat iktattam be Pápán. 25. Konventi elnökségi tanács. 26. Megbeszélés a kultuszminisztériumban, d. u. dr. Gaál Endrét temettem. 27. Nagyváradon előadást tartottam: Az emberi művelődés alapító levele. 29. Bácskai német egyházmegye bizottsági ülése. 30. Egyházkerületi tanács ülése, esperesi értekezlet.

Április 1. Telefongyárban istentisztelet a gyár alkalmazottainak. 4. Ludovikán istentiszteletet tartottam, d. u. a Kálvin János társaságban előadást: A szentek egyessége, mint a közösségek koronája, címmel. 7. Ösztöndíj-tanács ülése. 8. Megbeszélés a kultuszminiszternél, d. u. a Parthenon irodalmi társaság keretében „Ágoston”-ról előadás. 10. A földművelésügyi miniszternél megbeszélés, d. u. utazás Délvidékre. 11. Kulán istentisztelet és találkozás a presbiterekkel, ifjúsággal. 12. Óbecsén istentisztelet, találkozás az ifjúsággal és a presbitériummal. 13. Piros, istentisztelet, presbiteri gyűlés, nőegylettel, leánykörrel, vasárnapi iskolásokkal, leventékkal találkozás. 14. Titel, istentisztelet, generális vizitáció, d. u. Tiszakálmánfalva, istentisztelet, generális vizitáció. 15. Vitézfalva, Vajszka, Hódság, mindenütt istentisztelet, fogadások, látogatások. 16–18. Újvidék. Vallásos délután, találkozás tanárokkal, ifjúsággal, presbiterekkel, tanítókkal. 18-án d. e. Istentisztelet Újvidéken, a központban, d. u. a külvárosi templomban. 19. Filadelfia igazgatótanács ülése. 21-én Kolozsvárt temetésen szolgáltam. 23. D. e. Nagypénteki rádiósistentisztelet úrvacsoraosztással, d. u. Gamma gyárban a ref. alkalmazottaknak istentisztelet és úrvacsoraosztás. 24. Rádióelőadás Feltámadunk címmel. 25. Rádiósistentiszteleten prédikáltam, úrvacsoraosztás. 29. Franklin Irodalmi Tanács.

Május 1. Utazás Kolozsvárra. 2. Istentiszteleten prédikáltam a Farkas-utcai templomban, d. u. előadást tartottam: A kijelentés címmel. 3. Akadémia ülése. 4–5. Dunamelléki lelkipásztorok konferenciáján elnököltem. Megnyitó bibliamagyarázatot mondtam és záróbeszédet. 6. Magyar Szemle közgyűlésén vettem részt. 7. Fáy Istvánnal megbeszélés. 11. D. e. vármegyei közgyűlésen, d. u. Akadémia ülésen. 12. Akadémiai ülés. 13. Darányi Kálmán diákház ülése. 14. D. e. gimnázium ballagásán beszéltem, d. u. Akadémia nagygyűlése. 15. Szlovákiai magyar ref. egyház ügyében tárgyaltam. Kereszteltem. 16. Akadémia, közgyűlése. 17. Konfirmáció ügyében konventi biz. ülés. 18. Konventi bizottsági ülések. 19.

5 Országos Református Lelkészegyesület

Konvent egész nap. 20. D. e. és d. u. Konvent. 21. Konventi bírósági ülés. 22. Zsinati tanács ülés, este indulás Délvidékre. 23. Vörösmart, Csuzza, mindkét helyen istentisztelet és találkozás a gyülekezettel. 24. Csuzza, Sepse, mindkét helyen prédikáltam és generális vizitációt tartottam. 25. Kő, Karancs, prédikáltam, és talákoztam presbiterekkel, ifjúsággal. 26. Hercegszöllős, Laskó, istentisztelet mindkét helyen, találkozás presbiterekkel, bibliakörökkel. 27. Vadaróc, Kopács, prédikáltam és talákoztam a gyülekezettel. 28. Bellye, Ölyves vitéztelep, istentiszteletet tartottam, presbiterekkel, ifjúsággal és bibliakörökkel megbeszélést. 29. Bellye, Pélmónostor, mindkét helyen prédikáltam. 30. Filadelfia 40 éves jubileumi ünnepe a Kálvin-téren. Prédikáltam.

Június 1. Tormay Cecil szoborleleplezési ünnepségén részt vettem. 2. Utazás Délvidékre. 3. Bácsfeketehegy, istentisztelet, konfirmáció, találkozás a gyülekezettel. 4. Topolya. Pacsér, istentisztelet, presbiteri gyűlés vallásos összejövétel. 5. Bácskossuthfalva, presbiteri gyűlés. vizitáció, látogatások. 6. Ugyanott istentisztelet d. u. Andráselkén istentisztelet és egyházvizsgálat. 7. Zomborban istentisztelet, vallásos estén beszéd. 8–9. Szabadkán kétszer prédikáltam, presbiteravatás, keresztelezés, találkozás a presbiterekkel, ifjúsággal, bibliakörökkel, d. u. Zentán istentisztelet. Egyházi hangversenyen előadás. 10. Kiskunhalason Szathmáryné curatorium ügyében megbeszélés, alapítványi birtok megszentelése. 11. Theol. választmány ülése, majd káplánelhelyező biz. ülése. d. u. Theol. évzárón beszéltem. 13. Rádióistentiszteleten prédikáltam. 14. Konfirmáció. 18. Kormányzó Úr 75. születésnapja alkalmából Kálvin-téri templomban prédikáltam. 20. Foktői egyház jubileumi ünnepségén prédikáltam. 23. Akadémia ülése. 24. Kálvin-téri gyülekezet balatonszemesi gyermeküdülőjét felavattam. 25. Konventen ökumenikus tanács megalakulása. Tárgyalás Ehrenström urral u. o. 27. Prédikáltam rádióistentiszteleten, majd eskettem. 28. Ref. Élet kft. gyűlése, majd esküvőn szolgáltam. 30. Baár-Madas igazgatótanács ülésén vettem részt.

Július 1. Konventi elnökségi tanács. 2–3. Püspökök konferenciája Leányfalun. 18. Istentiszteleten prédikáltam Párádon. 31. Ráday Gedeonné temetésén szolgáltam.

Augusztus 7. Leányfalun Hősök estélyén a „Hős”-ről előadást tartottam. 8. Prédikáltam rádióistentiszteleten. 13. Külügyminisztériumban megbeszélésen. 15. Rádióistentiszteleten prédikáltam. 25. Kecskeméten a Magyar Evang. Munkásszövetség konferenciáján előadást tartottam: Az evangélium szociális többlete címen. 27. Konventi bizottsági ülések, majd elnökségi tanács.

Szeptember 1. Utazás Marosvásárhelyre konferenciára. 2. Presbiteri nagygyűlésen üdvözlő beszéd. 3. Istentiszteleten prédikáltam a vártemplomban. 4. Bibliamagyarázat. 5. Vártemplomban istentiszteleten prédikáltam, d. u. hangversenyen előadást tartottam: Most és itt címmel. 8. Filadelfia kebli tanács ülése. 9. Egyházkerületi tanács ülése. 10. Lelkészképesítő vizsga. 11. Lelkészképesítő vizsga, majd d. u. esküvőn szolgáltam. 14. Kereszteltem Dunaörsön. 15. Orjó⁶ végrehajtó biz. ülése, d. u. Szathmáryné curatorium ülése, majd theol. megnyitón vettem részt. 16. Utazás Lillafüredre. 17–19. Református országgyűlési képviselők konferenciáján elnököltem Lillafüreden, és előadást tartottam. 23. Franklin Irod. Tanács. 26. Tisztviselőtelepen prédikáltam Horthy István emléktáblájának avatása alkalmával. 27. Utazás Hajdúszoboszlóra missziói előadók konferenciájára. 28–29. Missziói előadók konferenciáján elnököltem Hajdúszoboszlón, összefoglaló előadást tartottam: Egyházunk főkérdései és tennivalóink címmel.

Október 1. Hivatalos látogatások visszaadása. Temetés. 4. Filadelfia igazgató tanácsának ülése, d. u. egyházkerületi bírósági ülés. 6. Középkisvárosi igazgatók értekezlete. 8. Ráday könyvtárbizottság ülése.

⁶ Országos Református Jóléti és Gazdasági Társulat

10. Dunavecsei templom 200 éves jubileumán prédikáltam. 12. Bibliaóra a Kálvin-téren. 16. Diakonissza konferencia Kolozsvárt, előadást tartottam. 17. Szentmátéi szórványinternátus meglátogatása, ott istentisztelet. 22. Felsőház ülése. 23. Lórántffy Zsuzsanna diakonisszáknak csendes órát tartottam. 24. Rádiósistentiszteleten prédikáltam, d. u. bilkei Pap István emlékesten vettem részt. 25. Akadémia összes ülése. Magyar Nemzetpolitikai társaság egyike előadását hallgattam és felszólaltam. 26. Kálvin-téren bibliaórát vezettem. 27. Kereszteltem. 28. Franklin Irodalmi Tanács. 29. Ökumenikus tanács ülése. 30. Felsőház ülése. 31. Ref. Gimnázium új épületének felavatása. Rádiósistentiszteleten prédikáltam. Reformáció emlékünnepélyén résztvettem.

November 2. Elnökségi tanács a konventen, d. u. bibliaóra. 3. Kálvineum igazgatótanács ülése, d. u. Orjó ülés és ORLE válaszmány. 4. ORLE közgyűlésén megnyitó beszédet mondtam, elnököltem, d. u. RKIE⁷ biz. ülés. 5. Lelkészképesítő vizsgák. Zsindely Ferenc kereskedelmi miniszternél megbeszélés. Női munka megszervezése ügyében ülés. 6. Temettem. Keresztyén Leányegyesületek teáján vettem részt. 7. Protestáns nagygyűlésen részt vettem. Rádióelőadást tartottam a Vasárnap megszenteléséről. 8. Protestáns leventéknek előadást tartottam. 9. Filadelfia igazgatótanács ülése. 9. Bibliaórát vezettem a Kálvin-téren. 10. Kálvin János Társaság, előadásán részt vettem. 14. Kecskeméten beszéltem. 15. A kabinetiroda főnökénél megbeszélésen, d. u. eskettem. 18. Felsőházi ülésen, d. u. temettem. 19. Filadelfia ig. tanács ülése. 22–26. Kerületi ülések.

Megjelent: *Korbán*, beszédek, írások I. kötet, XI+502; II. kötet, XI+551. *Jób mellett*, prédikációk a fájdalomról. 1943. *Ágoston*, 1943.

Elnöki iktatóra érkezett 1942. november 20-tól 1943. november 19-ig 2011. A püspöki hivatalba ugyanezen idő alatt 7450 drb. ügyirat. Fogadtam 750 egyént, illetve esetben, nagyrészt magánügyben.

Egypár mozzanatot az itt közölt szolgálatokból kiemelek.

„Oktass, hogy éljek”

A mai zűrzavaros világban mindennél nagyobb feladat a tiszta belátásért, a helyes megítélésért, egyszerűen az evangéliumi világszemlélet győzelméért vívott küzdelem. Ezt a nagy ügyet szolgálták azok a konferenciák, amelyeken résztvettem. „Oktass, hogy éljek”, mondja a zsoltáríró (119. Zs. 144.) Szükségesnek láttam, hogy az erdélyi lélek és az anyaország lelke jobban megismerje egymást. Ezt szolgálta a két marosvásárhelyi konferencia. Az elsőt a Református Élet és társalapja: Kialtító Szó rendezte a múlt év decemberben. A másodikat az erdélyi református egyházkerület tette országos jellegű megnyilatkozássá ez év szeptember első napjaiban. Szükségét éreztem annak, hogy lelkipásztortársaimat a mai idők uralkodó kérdéseiről tájékoztassam s együtt nézzük meg azt a keskeny utat, amely a halál árnyékának ebből a völgyéből egy jobb világ kies mezőire kivezet. Ezt szolgálta az a két napig tartó konferencia, amelyet ez év májusában Budapesten rendeztünk. Rég szükségét érezzük annak, hogy az ország törvényhozói egyházunk lelki vezetőivel közvetlen gondolatcserélésre találkozzanak. A Kálvin Szövetség így rendezte meg Lillafüreden az országgyűlési képviselők háromnapos konferenciáját. Felemelő érzés volt látni, hogy a legkülönbözőbb pártállású képviselők a napi politika elválasztó kérdéseitől elvonatkozva, miként egyesültek ősi hitünk nagy igazságainak megvállásában. Isten tanácsának alázatos keresésében és követésében. Ismét meggyőződhattünk róla, hogy Krisztus király, aki hatalmat gyakorol, törvényt lát, ihlet és megítél s mindenikünket a magunk hivatásában az ő dicsőségére felhasznál. A hajdúszoboszlói missziói konferencia azt a célt szolgálta, hogy a magyar református egyház missziói közfelfogása egy-

⁷ Református Keresztyén Ifjúsági Egyesület

ségesebbé, biztosabbá és öntudatosabbá válják. Az öt egyházkerület legjelentősebb missziói munkásai dolgoztak együtt három napon át azon, hogy a legfontosabb lelki kérdésekben megnyugtató megoldásokat találjanak. Ilyen kérdések voltak: a szórványoknak a gondozása, a vasárnapi iskola ügye, a gyülekezeti férfi és női munka, egyház és egyesület. Ezt a munkát fokozottabb erővel kívánjuk folytatni, mert úgy látom, hogy a mai világban, amikor annyi akadály gördül az Ige felvilágosító és közösség-alkotó munkája elé, szükségesek ezek a találkozások olyan dolgok megbeszélésére, amelyeket a közgyűlési termekben még nem helyes vitatni, a sajtóban pedig ma nem lehet fejtegetni.

Szolgálataim során számolok be még két eseményről. Az egyik az, hogy a Filadelfia Diakonissza-Intézeti Alapítvány Szolnok-Doboka vármegyében Szentmáté községben egy szórvány-internátust állított fel, hitükben veszélyeztetett református leányok számára. Ez intézmény megszületése és fennállása körül Istennek sok csodálatos segítségét és jóságos beavatkozását láttuk és látjuk. Ha megnézzük, milyen az a gyermek, amikor bekerül az internátusba és milyen, amikor egy év után onnan visszatér falujába, azt kell mondanunk, hogy a külső és belső átalakulásnak és újjáteremtésnek páratlan eseteit látjuk. Ezenkívül nagy jelentőséget tulajdonítok még annak a ténynek is, hogy egy közadakozásból élő budapesti intézmény elárvult erdélyi szórványgyermekéért tette sarkalló felelősséget érez s ezzel kifejezésre juttatja, hogy a Krisztus teste egy és a Krisztus cselédeinek egymás terhét hordozva kell betölteniük Gazdájuk törvényét.

Másik nagy, sőt országos jelentőségű esemény a budapesti református gimnázium új épületének felavatásában játszódtott le 1943. október 31-én. Megjelent az ünnepélyen Magyarország Főméltóságú Kormányzója, felszólalt és rokonszenves nyilatkozatot tett Szinyei Merse Jenő kultuszminiszter úr s Magyarország összes református középiskoláinak képviselője tett ország-világ előtt ünnepi bizonyosságot a református nevelői gondolat belső igazságáról s a belőle táplálkozó magyar műveltség nemzeti és emberi értékéről. Az épület négymillió hatszázezer pengőbe került. Fedezet reá, nagyrészt hitelműveletek útján, négymillió; hiányzik még hatszázezer pengő. A budapesti reformátusság már erre a célra majdnem négyszázötvenezer pengőt adakozott és további újabb áldozatokra készül. Az államkormány 400.000 P rendkívüli segélyt fizetett ki s a főváros az általa megszavazott 400.000 pengőnek első részletül 50.000 pengőt. Ezzel a budapesti református egyház központi építkezésének második fejezete is lezárult. Hátra van még a legnagyobb, a Kálvineum megépítése. Ma még nem tudjuk, kit fog eszközül felhasználni Isten a nagy építési program harmadik részének megvalósítására. De bizonyára meg fogja találni az eszközöket, mint ahogy megtalálta és felhasználta a budapesti gimnázium építésénél a maga alázatatos eszközéül az egyházmegye elnökségét: Szabó Imre esperest és Tasnádi Nagy András gondnokot, akiknek nagy szolgálatuk elismeréséül itt nyújtom át a dunamelléki egyházkerület hálájának és köszönetének nyilvánítását.

Püspöki vizitáció

Egész évi püspöki szolgálatomnak legkedvesebb, de talán legfáradtságosabb része volt az alsóbaranya-bácsi egyházmegye gyülekezeteinek meglátogatása. Három ízben, összesen huszonegy nap alatt, 30 gyülekezetben, 43 igehirdetéssel és előadással, 150 küldöttség fogadásával és ugyanannyi látogatással végeztük az evangélizálásnak, felvigyázásnak és atyafiúi közösségépítésnek szent szolgálatát. Magamnak is nagy ajándék volt járnom azon a vidéken, forgolódnom abban az egyházmegyében és gyülekezetekben, megismernem azt az egyházi életet, amelyet negyedszázadon át elszakított tőlünk a történelmi kényszer és szemünk elől eltakart a politikai elködösítés fátyola.

Először Délbácskába mentem, a szórványok világába. Tulajdonképpen két erős gyülekezet van itt:

Piros, egy jól pástorolt, megszervezett és átdolgozott gyülekezet és Újvidék, amelynek növekedő méretei és fokozódó igényei valósággal felhabzsolják a szolgálatukban álló egyházi hivatalosok másutt is igénybevett idejét és erejét. Szép kilátásokkal bíztat a Vitézfalva-vajszkai társegyházközség, ha a telepítés zavartalanul továbbfolyik és nem téveszti el szeme elől azt a sokszor igazolt szabályt, hogy igazán jól telepíteni csak felekezeti szempontból is egyöntetű népelemeket lehet s ezeket is csak úgy, ha társaséletük szervezett formái, ezek között legellő renden egyházi életük, zavartalanul tovább működhetnek. A bácskai sürgősen végrehajtott telepítéseknek egyik hibája az volt, hogy a lakosságot felekezeti szempontból elkeverte. Tiszta katolikus községekbe református családokat szórt el. Ezeknek gondozását majdnem lehetetlenné teszi a távolság és a nehéz közlekedés, a gondozatlanság pedig beolvadásra vezet. Feltétlent szükséges tehát szórványközpontok létesítése; új telepítésekkel a kis gyülekezeteket meg kell erősíteni. Csak így lehet megóvni a szórvány-lelkeket a kettős veszedelemtől: magyarságuk és református voltuk levetkezésétől. Milyen világosan látjuk ezekben a küzködő kis egyházakban, hogy a magyarság és reformátusság két elválaszthatatlan és együtt rezgő sorsvonal. Sokszor a magyarsága tart meg valakit reformátusnak máskor református hite magyarnak. Ezekben a kis szórványokban találtam élő hitet, hallottam ősi zsolnáinkat tisztán és hatalmasan zúgni, megfigyelhettem, hogy az elhagyatottság miképpen termi meg az önfenntartásra szükséges intézkedéseket. Voltam olyan gyülekezetben, amelynek kántora ügyvéd, hitoktatója járásbíró, lelkésze katonatiszt s létszáma alig nagyobb, mint egy három nemzedékes jókora székely család.

Egészen más képet nyújtott Délbaranya. Itt ringott a magyar reformáció bölcsője; itt énekelték első dicsőreteinket: itt hozták meg az első kánonokat; itt vívta meg a reformáció a maga első harcait. A gyülekezetekben látszik is még mindenütt a nagy múlt élő emléke.

De a népszaporaság megtört, a gyülekezetek elnéptelenedtek, a teremtő erő kiveszettnek látszik s csak a nagy múlt hideg ragyogása fénylik át az enyészet párázatán. Vörösmartnak valamikor teológiája volt, ma nem tud eltartani *egy* lelkipásztort. Talán akadnak irgalmas dajkái. *Sepsén* nem volt lelkész, takarékoságtól nem is akartak választani, úgy gondolták, előbb pénzt szereznek, azután embert. Ebbe a takarékoságba majdnem belehalt a gyülekezet. Most választott egy fiatal lelkészt s azóta van pénz és van lélek. *Karancson*, írja Ágoston Sándor, a reformáció 426-ik évében a lelkész levélben írta meg minden hívének, hogy vasárnap délelőtt 10 órakor és délután fél 3 órakor istentisztelet tartatik a templomban. A maroknyi reformátusság egyetlenegy utcában lakik, közel a templomhoz, amelynek minden zegét-zugát bezúgja a vasárnapi harangszó. *A kői* lelkész gondjaira 135 lélek van bízva. (Még mindig sokkal több, mint Felsőbaranyában a babarci lelkész nyája, amely a lelkész családjával együtt 38 lelket számlál.) *A hercegszőlősi*ek állami adójuk 66%-át fizetik egyházi adóba. Épületeik nagyok és konganak az ürességtől. Fogy el a csiga a házából. *Laskó* nagy gyülekezet, de az esperes szerint a Krisztus teste itt a leghidegebb. *Várdarócon* mintha omladékok között járnánk, de a kövek között forrás fakadt, valóban nem „érdemből”, hanem Isten kegyelméből. *Kopács* zárt, tiszta, rendes világ, a lelki élet hőfoka itt a legmagasabb, az esperes megállapítása szerint. *Bellyén* egyébként meg volnának, csak a paróchián már több, mint harminc esztendeje nincsen papné. Két új gyülekezet is alakult: az egyik *Ölyvesörhely* főkegyház, az odatelepített református vitézek gyülekezete; lehetne belőle egy szép református falu. *Pélmonostor* a másik, amely a főhercegi uradalom református tisztviselőit és alkalmazottait foglalja magába.

Délbaranya minden községében szemmel látható volt egy régebbi asszonykörü szervezkedésnek a többé-kevésbé eleven maradványa. Évtizedekkel ezelőtt egy egyszerű falusi asszony, Borkó Juliánna, végig evangelizálta a szomszédos falvak asszonyait. Bizonyágtételei, írásmagyarázatai, a maga szerzetete dicséretke, egészen kivételes előadóképessége igen alkalmas módon hordozták és fejezték ki az ősi

református kegyesség Szikszayn tisztított nemes tartalmát. Mozgalma a magyar református népkégyesség történetének egyik érdekes tünete, amelynek hatása még ma is érezhető. Különösen alkalmas talaj a nőszövetségi munka megszervezésére.

A baranyai látogatás utolsó napján, Kopácson egy kis lelkes konferenciát rögtönöztünk, összegyűltek a környéki lelkipásztorok és kurátorok is. Így szereztem közvetlen benyomást arról a helyzetről, amelyben horvátországi református véreink élnek. Itt részletekbe nem bocsátkozom, csak azt hangsúlyozom, hogy a magyar református egyháznak és Magyarország külképviseletének közös becsületügye az ottani református magyarok védelme és pásztoraiknak ezer életveszély között hathatós támogatása. Fokozódik ez a felelősség, ha tudjuk azt, hogy Ágoston Sándor hívására az anyaországból önként jelentkező pásztorok mentek át oda, a bizonytalan és veszedelmes világba Krisztus egyházának és magyar fajtájuknak szolgálatára. Még azt is hangsúlyoznom kell, hogy az új horvát állam semmi nehézséget nem gördít a magyarság lelki gondozása elé, legfeljebb a maga létéért vívott kemény harcában nem ér rá mi velünk törődni.

Ebben a társaságban beszéltek meg a baranyai út tanúságait is. Elibénk állott egész döbbenetes nagyságában a baranyai magyar népi erő megroppanása, amit az egyke okozott s immár jóténni földi hatalom nem tud. Ez a nép itt kiállotta a török pusztítást, Európa és Balkán mérkőzésének gyöttrő változásait, elhagyatottsága és kiszolgáltatottsága minden mértéket felülhaladott. Most aztán megroppant. Arról van tehát szó, hogy ami még menthető, azt mentsd. Ne a keretek fenntartásba pazaroljuk az erőinket, amelyeket úgy sem tudunk, megtölteni tartalommal, hanem a sarjadjó életet segítsük erőre kapni s a gesztet⁸ ápoljuk, hogy surjáná⁹ nőjjön. A felekezeti iskolák államosításával ennek a néprétegnek egyházi műveltsége nagy hiányokat szenved. A legzsoltárosabb népnek új nemzedéke már alig tud énekelni. Vasárnapi iskolával, templomi katekizációval, ifjúsági munkánk gyülekezetképző módszereivel kell a hiányt pótolni. Meg kell adni a gyülekezeteknek azt a missziói szervezetet és munkabeosztást, amely az összeomlott iskolai front helyett és mögött kiépíti, az utolsó védővonalat: a missziói munkaszervezet védővonalát. Ebben a levegőben érezzük meg igazán, hogy milyen nagy érték minden egyes református magyar. Ezért a szórványban élő atyafiak gondozása különös jelentőséget nyer s egészen a személyes foglalkozás határáig megy el.

Harmadik része volt a délvidéki egyházlátogatásnak Felsőbácska gyülekezeteinek megvizsgálása. Felsőbácska közepén egy nagy kun sziget van: ezelőtt 150 évvel telepítették ide Bácsfeketehegyet, Kosuthfalvát és Pacsért. Együvé tartoznak lélekben és sorsban egyaránt. Mind a három község szapora, munkás, életrevaló fajtát nevel. Akkor telepítették őket is, mikor a környékbeli németeket. A németeket készen várta felszerelt ház, módos udvar, istállóban tehén, ólaikban a sertés, a szérűskertben baromfi, a csűrökben szerszámok és szekerek. A magyarok pusztá kézzel jöttek, az első telet vermekben és szárnyékok¹⁰ alatt húzták át. Maguknak kellett megszerezniük mindent a kapanyéltól a jármosjóságig. Ez 50 esztendei késedelmet jelentett a nemzetiségek versenyében. Ezen a földön, amelyet ezerév óta Magyarországnak neveznek, mindenkinek jól ment a dolga, csak a magyarnak nem s mindenki panaszkodott, csak a magyar dicsekedett balgatag önteltséggel: *Extra Hungariam non est vita...*¹¹

De azért ez a bácskai kun ivadék fajtánk legjavához tartozik, s az, amit művelt, a magyar népkultú-

⁸ a fa belső, elhalt része

⁹ a fa vékony, idei hajtása

¹⁰ fedetlen, vesszőből vagy nádból készített falazat, amely a legelőn tartózkodó állatoknak nyújt védelmet a szél ellen

¹¹ „Magyarországon kívül nincs élet...”

rának nagyszerű alkotó része, lélekben és gazdagságban, szellemben és tárgyban egyaránt. Megérdemli ez a nép, hogy földreformmal jóvátegyék azt, amit ellene a Habsburg-uralom vétett; feltörekvő ifjúságát hivatásában szakképzettebbé, lelkében erősebbé tegyék és új megélhetési forrásokat nyújtsanak számára. Ezelőtt 50 évvel a szociáldemokrácia nagy hódítást tett e nép között. Okos és gyökeres szociálpolitikával meg lehetne és meg kellene tartani őket az új, kispolgári Magyarország számára.

Topolya, Zenta, Zombor a visszatérés utáni helyzetüknél fogva fiatal ígéretes gyülekezetek színhe-lyévé lett. Különösen Zombor bíztat minden jóval. Pacserről és Bácskossuthfalváról rajokat telepítenek le a város kapujába s ezzel Zombor jellegzetes református gyülekezete kialakul: találkozik a tisztviselő és a földműves-réteg. Másodszor látogattam meg Andrásházát s láttam újra, milyen kár volt kettévágni a bukovinai Andrásfalvát és egymástól 40 km-re külön-külön ültetni el őket. Még van hely s még van idő, a kettévágot ósi székely gyülekezeteket össze kell megint olvasztani. Cservenkán Délvidék áldott pásztorának: Keck Zsigmond házában egy estét töltöttem. A látogatás csak a lelkésznek szólt és vitte neki a magyar református egyház szeretetének és nagyrabecsülésének kifejezését. Köszöntöttem őt az Efézusbeli gyülekezet angyalának írt üzenettel: „Ezeket mondja az, aki az ő jobbkezeiben tartja a hét-csillagot, aki jár a hét aranygyertyatartó között: tudom a te dolgaiddat és a te fáradságodat és türeseedet és, hogy a gonoszokat nem szenvedheted és megkísértetted azokat, akik apostoloknak mondják magukat, holott nem azok és hazugoknak találtad őket és terhet viseltél és béketörő vagy és az én nevemért fáradoztál és nem fáradtál el.” Ő és családja felelt az üzenetre a Psalmus Hungaricusnak, Délvidéki Énekeskönyv 75. énekének a vallomásaival.

*„Akarok inkább pusztában laknom
Vadon erdőben széjjel bujdosnom,
Hogynem mint azok között lakoznom,
Kik igazságot nem hagynak szólnom.”*

Betetőzött a szolgálat Szabadkával. A szabadkai reformátusok lélekszáma a visszacsatolás óta megháromszorozódott; a templom régi, kicsi imaház. Vasárnap délelőtt egymásután háromszor kell istentiszteletet tartani, hogy valamiképpen ki lehessen elégíteni a gyülekezet lelki szükségét. Az egész Délvidék legnagyobb ügyévé a szabadkai templom megépítését kell tenni. A város vezetősége „félretéve minden akadályt és megkörményező bünt,” szép templomhelyet adott a délvidéki magyarság számára.

Mi pedig azt mondjuk, amit Nehemiás mondott a fogságból hazatért népnek: „Izraeliták, keljünk fel és építsük meg Jeruzsálem kőfalát.” (Neh 2. 17–18.)

Délvidéki utamon nemcsak a gyülekezeteknek szolgáltam, hanem alkalomadtán az ottani magyar társadalomnak is. A zombori gyülekezet rendezett egy szép vallásos estét, amelyen Fáy István is szolgált mély benyomással. Szabadkán magas színvonalú hangversenyt rendeztek az épülő templom javára. Mindeniken az egész ottani magyarság találkozott s az egészhez volt alkalmam szólani.

Újvidéken összegyűlt az ottani sok iskola protestáns tanársága s ennek a válogatott gyülekezetnek lehetett beszélnem a protestáns szellemű nevelés alapvonásairól, e szellem érvényesítésének módjairól és akadályairól.

Délvidéki utam alatt mindig tapasztaltam az állami és közigazgatási hatóságok meleg jóindulatát. Hálas köszönetet mondok Bács-Bodrog, Újvidék és Szabadka főispánjainak. Újvidék, Zenta, Zombor polgármestereinek, Bács-Bodrog vármegye főtisztviselőinek lekötelező figyelmességükért. Azokon a helyeken, ahol a katolikus egyház magyar volt és nem volt nagy többségben, szívélyes köszöntést cseréltem hivatalos képviselőivel; ahol nem volt magyar, vagy nagy többségben élt: nem is láttuk egymást.

Annál melegebb és őszintébb rokonszenvvel köszöntött mindenütt a görög-keleti szerb egyház. A mi egyházaink lélekben megértik és megbecsülik egymást, mint ahogy megéri és megbecsüli egymást a magyar és szerb földműves nép is. A politikai és nemzetiségi ellentétek az értelmiség lelkében székelnek, tehát oda kívülről származtak. Nagy öröömre szolgált, hogy hosszas, bizalmas baráti beszélgetésben kicserélhettem érzéseimet és gondolataimat a szerb pravoszláv egyház európai hírű képviselőjével és vezérfőnökével: Csirics Irinej újvidéki püspökkel. Őt még a régi ökumenikus gyűlésekről ismerem. Tudom, hogy hívő ember, Krisztusnak alázatos tanítványa, egyházának nagyrabecsült teológusa s a vallásos elmélyedés mozgalmának vezetője. Széles látókörű, egyetemes szellem, amellet tiszta lélek, evangéliumi derűvel és világossággal. Bizalommal nyújtottam felé tiszta kezét tudva azt, hogy ez a kézfogás nem hiábavaló, még akkor sem, ha két jobb sorsra érdemes népet a történelmü kényszer ádáz indulattal fordít szembe.

Még hangot kell adnom egy olyan benyomásnak, amely délvidéki utamon egyre erősödött és világosodott bennem. Ez pedig az volt, hogy az elmúlt 25 esztendő egyházi munkának szellemét Istentől különösen megáldottnak, s azokat az irányelveket, amelyek a délvidéki egyházépítést igazgatták, igazaknak, helyeseknek és eredményeseknek láttam. Mindez arra utal, hogy az, aki a szellemet képviselte, ezeket az irányelveket maglátta és alkalmazta, Isten kegyelméből való pásztor, népének, munkatársainak atyja, testvére, barátja. Ez a férfiú *Ágoston Sándor*. Az, amit ő huszonöt év alatt tett, gondolt, mondott, szenvedett és elért, a magyar református szellem belső történetének legnemesebb gyümölcsei közé tartozik. Méltóképen sorakozott mellé a magyar és német egyházban egy válogatott, kis, hű csapat. Vajha a magyar református eklézsiák mindig olyan pásztorok gondviselése alatt állnának, amilyen alatt állott a délvidéki reformátusság a szerb megszállás 20 esztendeje alatt.

Egyházmegyék

A dunamelléki egyházi és iskolai életről részletes képet adnak a tárgysorozatban felvett jelentések, a tanulmányi előadó, a missziói előadó, az ügyész és vagyronkezelő jelentése. Itt én az esperesi jelentéseket állítom egymásmellé s vetíték egy-egy futó sugárt az egyházmegyék életére. Mindenekelőtt azt kell megjegyeznem, hogy a jelentések különböző szempontok szerint igazodnak és különböző hangulatot árulnak el. Némelyiken bizakodó optimizmus derűje játszik, másokon keserűség és aggodalom árnyéka borong. Ez érthető is. Ma a világot értelemmel áttekinteni nem lehet, csak megérezni lehet. A megérezés pedig mindig egyéni és mindig a pillanatoktól függ. Az egyházmegyék jelentéseit a következő csoportosítás szerint tekintem át: Háború, hitélet, igazgatás, népszaporodás, anyagi ügyek, építkezés, adományok.

Háborús benyomások. A budapesti egyházmegye panasolja, az iskolák bezárásának elsietett voltát, a készpénzből élő emberek kilátástalan vergődését a feketepec drágasága és a közellátás nehézségei között. Alsóbaranya-Bács nem mondja, de aki ott járt tudja, hogy a lelkekre sötét árnyék nehezül. Az újvidéki esetet mindenki nemzeti szerencsétlenségnek tartja, amelynek kivizsgálását és törvényes, nyilvános megítélését siettetni kell. Jelentőségének árnyéka ráborul a holnapra. A horvátországi lelkészek híradása olyan állapotokról tesz tanúságot, amilyeneket csak a török hódoltság végvári harcainál olvastunk. Felsőbaranya siratja eltűnt munkásait: Sipos Károly katádfai lelkészt, ki egy napi rendes lelkészi szolgálat után harctérre ment és Voronyezsnél nyoma veszett, és Káta János tanítót, aki szintén a nagy februári véres forgószelelben tűnt el szemünk elől. Feljegyzi, hogy a baranyai asszonyok a pécsi kórházak sebesültjeit olyan megáradó szeretettel vendégelték, hogy egészségügyi okokból a kórház parancsnok defenzívába ment át. Somogy elmondja, hogy harminckilenc hősi halottat sirat, 98 eltűntet keres és vár, 27 hadiözvegyet vígasztal s 28 hadiárva gondját hordozza.

A Pestkörnyéki esperesi jelentés megrázó jelenéslátással kezdődik: a mai háborúba a sátán diadalmát szemléli. Solt feljegyi, hogy eltűnt Czirják István szabadszállási tanító. Vértesaljának 30 hős halottja van, Terényi Ferenc pátkai tanítót keresi és várja haza. Tolna pedig ugyanígy várja Péri István tanítót. Egyébként keményen, bátran állja az ítéletidőt.

A háborús nehézségek az iskoláztatásban mutatkoznak legrikítóbban. Van olyan hely, ahol a tanítót behívták s a tanítást átvette a lelkipásztor; akkor behívják a másik tanítót, helyére áll a lelkipásztor felesége; végül behívják a lelkipásztort, a felesége tanít tovább két-három ember helyett. Van olyan egyházmegyénk, ahol már huszonhét lelkész végez tanítói munkát. Megtörténik az is, hogy a tanító katona, kapja a helyi javadalmat és a főhadnagyi fizetést, városban kényelmes szolgálatot teljesít, közben a lelkész odahaza helyettesíti – *ingyen*.

A hitélet és missziói munka terén Budapest jelenti a Kálvin Szövetség újjászervezését és a megindult munka ígéretes kibontakozását. Alsóbaranya a szórvány-szolgálatot kívánja megoldani s evégből egy egyházmegyei szórványlelkészi állás szervezését és három szórványgondozó diakonissza alkalmazását tervezi; a bácsfeketehegyi árvaház mellett kijelöli két új árvaházának: a halasinak és szeremleinek életterét és megszervezi a fenntartására vonatkozó munkát. Felsőbaranyában folynak a konferenciák, a lelkészek igen buzgó részvételével, a fogyó nép érdeklődésétől kísérve. Solt arról beszél, hogy az úrvacsorázók száma emelkedett nőgyelete nagyon szép munkát végez, népfőiskolára a megyéből több mint kétezer pengő gyűlt össze. Vértesalja megállapítja, hogy a női munkák sikere a körzetgazdák odaadásán és arravalóságán fordul meg. A vértesaljai esperes útrakelt, hogy a szórványokat meglátogassa, több szomorú tapasztalást tett, de látott hősiességet és önfeláldozást is. A vasztély-pusztai tanítónő az évvárás után is ottmaradt állomáshelyén még 10 napig, hogy a pünkösdi istentiszteletre, amelyen az esperes szolgált, összegyűjtse a környékbeli szétszórtság híveit. Joó András nagydorogi lelkész nem sokat feszegeti a fuvar kérdését, hanem 63 éves korában sokszor gyalog járja meg a szórványait, némely nap 15 km-es utat is téve. Mi lett volna velünk, ha Pál apostol is csak főrsponttal¹² ment volna tovább! Tolna panasolja, hogy nincs zsoltár és nincs biblia. A német egvházmegyében a templomok látogatottsága csökkent, a gyülekezeti munkacsoportok beolvadnak az egyházba, vagy feleslegesé válnak a népi szervezetek mellett.

Igazgatás, fegyelmzés szempontjából Alsóbaranya Halas központi helyét emeli ki, Szabadka megerősítését közegyházi feladatnak tartja. Somogy az egyházi ingatlanok telekkönyvi nyilvántartásának felülvizsgálatát határozta el. Egy csomó lappangó hibát felderített és rendelkezett arról, hogy az egyház vagyona a cél megnevezésével mindenütt az egyházköztség nevére írassák. Pestkörnyék hangot ad annak a rettenetes szegénynek, ami egyházukat a Wekerle-telepi és törökbálinti lelkészek letartóztatásával érte, Vértesalja hangsúlyozza, hogy a 25 év óta szolgáló presbiterség nevelő erővel bír és igen megható ünnepségre ad alkalmat, de ennek előfeltétele az, hogy a kitüntetésre felterjesztett presbíter csakugyan a legjavából való legyen. Pest megemlékezik arról, hogy az egyházkerületi elnökség meleg szavakkal ajánlotta a lelkipásztorok fizetésrendezésének kérdését a presbitériumok figyelmébe. Ennél ő tovább ment – mondja az esperes úr – és „imperative”¹³ elrendelte”, hogy az egyházköztség a lelkészeknek drágasági pótlékot adjon. Nem kell parancsolni ott, ahol a kérés is elegendő s főképen ott nem szabad parancsolni, ahol nincs jogunk a rendelkezésre. Tolna szeretettel köszönti Bogyiszlót, a Soltból Tolnába visszaérkező gyülekezetet.

¹² előfogat. Jobbágynok szolgáltatója, mely értelmében a katonák, tisztségviselők szállítását kötelesek voltak elvégezni

¹³ parancsszerűen

Népszaporodás terén újat nem igen mondanak a jelentések. Somogy ünnepli, hogy 38.000 lelke után a szaporodás 40, pedig 540 kellene, hogy legyen. Baranya az idén is fogyott most 467 lélekkel. Soltban a helyzet egy hajszálnyit javult s a baj megfordítására vonatkozó erőfeszítés fokozódik. Baranyában a frissen letelepített Magyarbolyban 338 lélek után 68 gyermek zsi bong és keresi az elhelyezkedést. A gyülekezet tele van életkedvvel, már új iskolát akar építeni. Nagypall Tolnának legkisebb községe a végpusztulás szélén állott. A Szeretetszövetség árvaházat vitt oda és az árva gyermek megmentette a gyülekezetet. Felemelkedett a tanulók létszáma, visszakapták az államsegélyt, megújult a gyülekezet önbizalma és életakarata. Ma már új iskolát akar építeni.

A háborús évek közepette is folyt csendesen az *építkezés*. A tápiószele-újföldi templom megépült. Kisorosziban a Lőrinczy Szabolcs úr jóvoltából megépült iskola mellé lelkészlakot húztak. Pestkörnyékén, a Szemeretelepen, megépült a gyülekezeti ház és a lelkészlak. Soltban Dunavecse és Foktó templomát megújította és felékesítette, nagy emlékeit és nagy tapasztalásait márványba vésette és késő nemzedékek okulására a templom falába illesztette. Vértesaljai egyházmegyében Sárosdon megépült a fiókegyházközség temploma. Tolnában Bonyhád renovált templomot, a német egyházban a bácsfeketehegyi szegény kis német egyház épített új, modern, ízléses templomot. Vértesalján elkészült és rendeltetésének átadott a pátyi kultúrház mozival, bizonyára, azért, hogy a film is igehirdetést végezzen s az egész épület az evangélium hirdetésének és a beható lelki munkának állott műhelye legyen. Kecskemét megilletődve emeli ki, hogy a kecskeméti egyház húsz évi építómunkájának roppant anyagi terheit mind kifizette s ma már megnégyszereződött vagyona csaknem tehermentesen szolgálja rendkívüli terjedelmében kiépített lelki munkáját. Kisebb arányban, de épen ilyen csodálatos munka folyt Dunavecse és Drávafokon; Jászberény is megszabadult adósságaitól.

Általában véve meg lehet állapítani, hogy a nép alsó rétege is pénzhez jutott és köztartozásait mindenki könnyebben fizette ki; különösen az egyházi köztartozásokat, amelyeknek emelkedése nemcsak hogy nem tartott lépést az állami adók és általános drágaság emelkedésével, hanem a pénz vásárló erejét tekintve, lényeges csökkenésen ment át. Van olyan egyházmegyénk, ahol az önkéntes adományok összege meghaladja az egyházi adót s ahol az ilyen teherviselés lélekszám szerint átszámítva évi 10–12 P-t tesz ki. Azok az egyházközségek, amelyek éber és bátor vezetés alatt állanak, adósságaikat kifizetik. Például Kapoly 600%-os pótdát vetett ki lelkészlakás építésére s ezt három év alatt akarta befizetni. Az eredmény az lett, hogy az első évben lefizették.

Az a templompersely, amelybe az özvegyasszony két fillére hullott az Úr Jézus szemeláttára, ott állott minden dunamelléki templom benyílójában. Az Úr Jézus nézte a perselyt s titkon vagy nyilván hullottak bele az adományok. Monori Pál presbiter és neje Lengyel Terézia az újföldi templomra 200 négyszögöl telket és 3.000.– P készpénzt adott. Kökény Dezső és neje nagykőrösi lakosok a Darányi Diákházra 10 holdas ingatlant ajánlottak fel. A nagykőrösi egyház birtokába vette a Torma János és felesége Katona Julianna alapítványt 150.000.– P készpénzt, 10 hold földet és egy ikerházat. Somogyban Aranyás István és neje Lipót Zsófia szőládi hívek 5.000.– P adománnyal örökítették meg egyetlen drága leányuk emlékezetét. Özv. Baksa Istvánné Mislán 1417 négyszögöl földet adott az eklézsiának. Özv. Záhonyi Istvánné Felsőgödön 6.000.– P-t adott az egyháznak: ő maga szegény özvegyasszony, aki továbbra is havi 90.– P jövedelemből él. Juhász István főgondnok a budafoki egyházközségnek 2.000.– P-t adott építkezésre. Ráckevén Nagy Lajos presbiter a gyülekezeti ház céljaira 30.000.– P értékű házat adott. Madocsán Földessi Ferenc és Bittó Éva 3.000.– P-ös adományt adtak Isten dicsőségére. Mindezt felülmúlja Solti Klára tanítónő adománya Halason. Élete eddigi anyagi eredményét 41.000.– P-t tett le a gyülekezet oltárára. Maga úgy él, mint egy igazi szerzetes. Még az a kabát van

rajta, amellyel képesítőre ment, szobájában egyetlen szék van, amelyen a vendége ül, de azért derült, igénytelen, semmire nincs szüksége és már életében minden kikötés nélkül, minden pénzét az eklézsiának hagyta. Milyen megható- és felelősségre kötelező ez a bizalom!

Hadd tegyek említést mellette arról a nagy adományról is, amelyet a dunamelléki egyházkerület örökölt áldottemlékű gróf Ráday Gedeonné Szirmay Alice Önagyméltósága után. Összes készpénzét, értékpapírjait a dunamelléki egyházkerületre hagyta. Bár a hagyomány értéke még pontosan megállapítva nincs, összegét mégis 150–200.000.– P¹⁴-re becsülhetjük. Az elköltözött úrnő maga volt a megtestesült szeretetreméltóság, kedvesség, jóság és hűség. Bámulatos odaadással szolgálta a nemzeti eszményeket és egyházának templomos, úrvacsorázó, imádkozó és adakozó tagja volt. Méltán sorakozik azokhoz a Rádayakhoz, akiknek emlékezetét dunamelléki egyházkerületünk századok óta kegyelettel áldja.

Eben-ha-ézer

Jelentésemnek végére értem. Fény és árnyék, könny és mosoly, reménység s aggodalom játszott velünk. Egy dolog azonban mindennél bizonyosabb: az, hogy *idáig segítségül volt az Úr*. Ebben a rettenetes itéletidőben templomainkban prédikálhattunk, híveinket gondolhattuk, iskoláinkban taníthattunk. Munkánkat az állam támogatta, a magyar közélet megbecsülte, a nép egyre nagyobb szomjúsággal kívánta és Isten irgalma megáldotta. Nem tudjuk, mi vár reánk. De az bizonyos: Isten megmarad Istennek és Jézus Krisztus tegnap és ma és örökké ugyanaz.

¹⁴ magyar pengő pénznem